

För en ny radikalism

Introduktion: *Texten förklarar hur Ayn Rand och Friedrich Hayek visar oss att radikal argumentering för och förståelse av ett fritt samhälle kräver en metod: helhetssyn och blick för ömsesidiga samband. Här förklaras många typiska "välfärdsstatsfenomen" genom nya, genuint radikala, glasögon.*

Ayn Rand kritiserade en gång något som hon kallade en "konkretbunden mentalitet". Hon menar att en person med en konkretbunden mentalitet till exempel skulle ta en enda vecka av årets femtiotvå, finna ut vissa fakta om denna vecka, och sedan framkasta en generell slutsats baserad på denna begränsade tolkning av situationen.

För att ta ett exempel, en konkretbunden person skulle titta på en enda vecka i augusti 1995, och se att den fjortonde augusti publicerade Chris Sciabarra boken *Ayn Rand: The Russian Radical* och den artonde augusti publicerade han *Marx, Hayek and Utopia*. En konkretbunden person skulle sluta sig till att Chris Sciabarra är en mycket produktiv författare, eftersom han uppenbarligen ger ut två böcker i veckan.

Alla vet att detta är ett skämt, speciellt som det kommer dröja minst ett par år innan Chris Sciabarra ger ut en ny bok. Men vi kan lära oss en läxa av det här ganska "egennyttiga" exemplet:

I vår studie av vår underbart komplexa värld finns det ett inneboende fel i ett tillvägagångssätt som isolerar enstaka veckor, enstaka händelser eller problem från andra veckor, händelser och problem.

Politiskt misslyckas ett sådant konkretbundet betraktelsesätt med att förstå att varje samhällsligt problem, är kopplat till ett nätverk av andra sociala problem. Vidare missar den konkretbundna metoden att varje socialt problem har en historia - att det finns ett förflutet som har lett till dagens förhållanden, och dessa förhållanden har flera olika möjliga följder i framtiden.

Så här har vi en viktig och grundläggande läxa i hur man är en bra radikal: Var inte konkretbunden. Alla våra samhällsliga problem är ju faktiskt sammanlänkade, står i ett inbördes förhållande till varandra, och det finns inte ett enda som kan förstås eller lösas utan en sammanhållen och historisk analys.

Det är min bestämda åsikt att det finns två stora tänkare i den moderna liberala eller nyliberala traditionen vilkas arbeten visar vägen mot en ny radikalism, en som inte är konkretbunden utan erbjuder en bred, flerdimensionell analys av samhället och dess missförhållanden. Dessa två tänkare är Ayn Rand och Friedrich Hayek. Enligt min mening har båda två något värdefullt att lära frihetens försvarare i deras kamp för ett

helt fritt samhälle.

Först något om Ayn Rand. Jag skrev min bok om Rand för att introducera akademiker och forskare till ett viktigt intellektuellt arbete: att försöka förstå Rand genom hennes intellektuella rötter, hennes historiska kontext, hennes tanke-system och dess fundamentala konsekvenser.

Det som gör Rand så ovanlig är att hon försvarar frihet och individualism på ett integrerat och begripligt sätt. Det viktigaste är att Rand har ett helhetsperspektiv i analysen. Till skillnad från en konkretbunden person vägrar Rand se problem och frågor såsom skilda från varandra, eller från systemet som de tillsammans utgör. Även om inte alla i slutändan håller med Rand på alla punkter, kan vi ändå uppskatta medlen med vilka hon integrerar vad som förefaller vara oförenliga faktorer till en sammanhängande kritik av det etatistiska (etatism = system som går ut på att koncentrera omfattande politisk och ekonomisk kontroll i statens händer på den individuella frihetens bekostnad, ö.a.) samhället. Och i förlängningen, till en systematisk vision av samhälls-förändring.

I sin analys av maktrelationerna inom modern etatism rör sig Rand på vad jag har identifierat som tre sammanlänkade, allmängiltiga nivåer: den personliga (nivå 1), den kulturella (nivå 2) och den strukturella (nivå 3).

Den första nivån är den "personliga". På den här analysnivån koncentrerar sig Rands kritik på de etiska och psykologiska dimensionerna av politisk makt. De som känner till Rand förstår varför den här nivån inbegriper både etiska och psykologiska, eller som Rand kallar det "psyko-epistemologiska", komponenter.

Rands morallära betonar förnuftets roll för människans existens. För Rand bör och måste ett integrerat mänskligt förnuft vägleda människorna i deras existentiella val. Ett system som odlar uppfattningen att människor är ständiga offer, att det inte finns något personligt ansvar, måste till slut skada människors förmåga att fatta effektiva beslut för deras egna fortsatta livsuppehälle. Det politiska påhoppet på individuellt ansvar attackerar folk inte bara ekonomiskt, utan även moraliskt och psykologiskt. Det når in till de djupaste vråna av mänskligt medvetande.

Denna politiska attack har många skadliga konsekvenser. Först menar Rand att den växande statliga makten skapar ett sorts herre-slavförhållande mellan dem som utnyttjar politisk makt och dem som underkastar sig den. De som drar nytta av politiska privilegier och bidrag exploaterar materiell rikedom skapad av de som verkligen producerar.

Eftersom de för sin egen överlevnad är beroende av dessa producenters kreativitet, är de politiska "herrarna" inte oberoende och självständiga. De som blir utnyttjade blir emellertid också hindrade i sin utveckling mot självständighet, eftersom de ofta ger sina förtryckare "offrets sanktion" — de legitimerar själva det förtryckande systemet. Enligt Rands sätt att se på saken må förtryckarna hålla sina slavar i ett koppel, men, för att ta ett citat från romanen "The Fountainhead" (Urkällan): "ett koppel är bara ett rep, med en ögla i varje ände." Det blir då förståeligt varför det för Rand var en nästan revolutionärt självbekräftande handling att dra tillbaka "offrets sanktion".

På nivå 1 hävdar Rand: "Förhållandet mellan förnuft och moral är ömsesidigt: Den människa som accepterar att spela rollen av offerdjur kommer aldrig nå det nödvändiga självförtroendet för att stå för hennes intellekts giltighet - och den människa som tvivlar på sitt intellekts giltighet, kommer inte att nå den självkänsla

som behövs för att upprätthålla hennes personliga värde och för att kunna finna de moraliska premisser som gör människans värde möjligt."

Enligt Rand måste alltså revolten för frihet börja på nivå 1, den personliga nivån. Rand håller här helt med psykologen Nathaniel Branden, som förklarar att: "Den psykologiska roten till revolt mot frihet i ens liv, är revolten mot frihet i ens medvetande. Roten till revolt mot ansvar för sig själv, är revolten mot självstyre i tanken."

Det finns ytterligare ett försåtligt resultat av det politiska angreppet på individuellt ansvar: Grupptänkandet. I stället för att lita på sitt eget omdöme i sökandet efter produktiva strävanden, när de vänder sig bort från självstyrande, ansvarsfull, genuint självständig mänsklig existens och ömsesidigt välgörande handel, kommer folk att söka social och politisk makt genom grupptillhörighet. Med tiden kommer, enligt Rand, folk att identifiera sig och hela sin självkänsla med dessa grupptillhörigheter. Individerna söker i gruppen det han saknar hos sin egen person.

Rand är inte ensam om denna kritiska bedömning. Hayek menade likaledes att "den allra viktigaste förändringen som sker vid utbredd statlig kontroll är psykologisk, en förändring i människors karaktär". Hayek säger vidare att "detta är nödvändigtvis en långsam sak, en process som inte bara sträcker sig över några år utan kanske över en eller två generationer. Det viktigaste är," påminner oss Hayek, "att ett folks politiska ideal och dess attityd mot myndigheter är lika mycket verkan av, som orsak till, de politiska institutioner de lever under." Detta ömsesidiga samband mellan socialpsykologi och politik togs först upp av Hayek i hans klassiska verk "The Road to Serfdom" (Vägen till trældom), vilket förtjänar att citeras utförligen:

"Frihet att själva styra över vårt handlande när de materiella omständigheterna tvingar oss att göra ett val, och ansvarsfullhet inför uppgiften att arrangera vårt liv efter vårt eget sinne, är den enda atmosfär där en känsla för moral växer fram och där moraliska värden dagligen återskapas i och genom individens fria val. Ansvar, inte gentemot en överordnad, utan gentemot ens medvetande, [...] nödvändigheten att veta vilka av alla ting man värderar [...] och att ta konsekvenserna av sitt eget beslut, är själva essensen i en morallära värd namnet. Att kollektivismens effekt i den här sfären av individuellt handlande har varit nästan helt förödande är både oundvikligt och omöjligt att förneka. En rörelse vars främsta löfte är befrielse från ansvar kan inte vara annat än antimoralisk i sin effekt, oavsett hur höga ideal den än stammar ur."

Hayek hävdar - och Rand skulle hålla med - att när etatismen och den statliga kontrollen ökar, kommer kulturens tendens i stort att vara att främja ett socialt handlande som undergräver individualitet och egenansvar.

På nivå 2 av Rands analys förstår man bättre de ömsesidiga effekterna av etatism på kulturen och till och med på själva språket. Rand menar att offentlig dialog ofta är en övning i att förvända synen på folk. I USA behöver man bara se på kabel-TV:s bevakning av politiska förhandlingar för att förstå vad hon menar. Hon hävdar att dagens intellektuella och politiker använder alla möjliga sorters "anti-begrepp" för att legitimera statens makt. Ett anti-begrepp är enligt Rand ett begrepp som tillintetgör legitima begrepp och ersätter dem med olika slags politiskt korrekta eufemismer för att sanera och fördunkla uppenbart irrationella och förtryckande sociala program.

Vare sig vi talar om röster för "positiv diskriminering", eller till "social välfärd", eller "social jämlikhet", eller "sambällsplikt" eller "rättvis handel", eller "multikulturalism", så växer antalet anti-begrepp exponentiellt och blir en sorts officiell ideologi som tjäna

till att legitimera expansionen av statens regleringar och kontroll.

På nivå 2, den kulturella analysnivån, försöker Rand dessutom förstå de ömsesidigt verkande länkarna mellan etatismen och dess kulturella former, de sätt på vilka vissa kulturyttringar, konst, litteratur, musik och utbildning, reproducerar det irrationella i det etatistiska samhället och samtidigt vidmakthåller det samhället. De dominerande kulturformerna i ett etatistiskt samhälle brukar ofta vara kraftigt emot förnuft och idealism. Speciellt inom utbildning brukar individens utveckling mot moralisk självständighet hämmas genom en pedagogik som främjar en gruppinriktad, tribalistisk, en "berättigandets" mentalitet i klassrummet. Rand hävdar att sådan pedagogik speglar etatismens kollektivistiska politik, samtidigt som den hjälper till att vidmakthålla densamma.

Det är på den tredje analysnivån som Rand försöker förklara maktrelationerna som följer av denna politik, dvs, de ekonomiska och politiska strukturerna och institutionerna i etatismen, och hur de skapar social uppsplittring i skilda grupper och intressen.

Rand använder här den österrikiska ekonomiska skolans arsenal för att visa hur statliga ingrepp i marknadsekonomin av nödvändighet producerar både en ny privilegiesökande aristokrati och en tiggarklass, ett "inbördeskrig" mellan olika påtryckningsgrupper som jagar privilegier på de andras bekostnad och gör varje grupp till herre och slav, bödel och offer, till varje annan grupp. Enligt Rand bringar statlig intervention samhällsekonomin ur led, och den polariserar också samhället. När individen söker sk "berättiganden" eller skydd från att offras, kommer han att lita till sina gruppmedlemmar. Utanför gruppen är individen relativt maktlös.

Grupptillhörigheterna växer dessutom exponentiellt, på grundval av alla möjliga olika mänskliga karaktärsdrag. Folk enas politiskt på grundval av etnicitet, nationalitet, religion, yrke, socialklass, kön, ålder, ras, längd, vikt, hälsa, sexualitet, hårfärg, välj själva. Rand menar att varje grupp, oberoende av hur goda deras mål är, blir "ett potentiellt hot mot var och en", i och med att de har makt att tvinga, till och med att förgöra.

Rand insisterar vidare att "Om parasitism, favorisering, korruption, och girighet efter det oförtjänta inte redan existerade, skulle en blandekonomi frambringa det". Under sådana omständigheter blir statens "brutala våldsmakt" den "ultimate skiljedomaren". Etatismens blandekonomi främjar grupptänkande och grupphandlande på alla nivåer - personlig, kulturell och strukturell - på samma gång som den förstör alla möjligheter till ett genuint välvilligt mänskligt samhälle grundat på delade värderingar och frivilligt samarbete.

Hur kommer vi då ur den här oredan? Jag tror att Rand och Hayek kan hjälpa oss. Som jag påpekat tidigare har Friedrich Hayek något liknande att lära oss vad gäller den "fundamentala komplexiteten" hos både makt och frihet. Om vårt mål är att förändra samhället kan Hayeks budskap hjälpa oss att bättre förstå de intrikata dimensioner som är inblandade. Hayeks förståelse av samhället som ett fint nätverk av spontana förbindelser som växer och utvecklas av sig själva, tvingar oss att inse ett viktigt faktum: Varje försök att förändra samhället har konsekvenser, och dessa kommer att påverka alla de förbindelser som utgör samhället som helhet.

De som vill förändra samhället måste förstå att de är en del av det, att de inte helt enkelt kan skapa ett helt nytt samhällssystem genom att sudda ut allt gammalt, som om ifrån en utomstående, allseende observationsplats. Hayek inskräper att vi är

skapelser av kontext och historia i lika hög grad som vi är dess skapare. En av Hayeks förmaningar till "socialister i alla partier" är att världen inte tar en paus för att låta oss rekonstruera den. Men hans förmaning gäller lika mycket de nya radikala, de som är för frihet och som radikalt vill förändra samhället vi lever i.

Det som de nya radikalerna kämpar för idag kan ta generationer. Det som de försöker, eller borde försöka, uppnå är inte bara att stoppa en reglering här eller en skatt där, utan en fullständig, om än gradvis, förändring av människors sätt att relatera till varandra. Vi måste inse, om ni ursäktar en blandad metafor, att även om Berlinmuren faller, byggdes Rom inte på en dag. Förändringar är ofta så långsamma att man inte ser något alls. Hayek påminner oss om att rörelsen mot ett fritt samhälle måste gå i takt med "en långsam och stegvis förändring av moralen [...] vilken kan ta några generationer." Utan en sådan kulturell förändring är marknadsekonomin "dömd att misslyckas" menar Hayek.

Det är sant att Rand och Hayek skiljer sig åt i vilka kulturella förhållanden de ser som basen för ett liberalt ideal. Hayek är mer intresserad av att bevara seder och traditioner som han ser som stöd för den spontana ordningen. Rand å andra sidan vill få fullt uttalade dessa underförstådda sociala praxis, och få till stånd en renässans som gör samhället fritt från offermoral och kollektivism och istället hyllar den heroiske individen, förnuft, målinriktning och självkänsla.

Men trots dessa skillnader håller både Rand och Hayek på att radikala metoder är bäst när man vill ifrågasätta samhället. Att vara radikal är en privilegierad distinktion, enligt Hayek, därför att det betyder att "vi vid varje tillfälle är tvungna att ifrågasätta grunderna." Och Rand säger att "radikal" är sannerligen en "utmärkande etikett, en ärofull sådan, och inget att skämmas över". Att vara radikal är att gå till botten, att kontrollera premisserna, att inte låsa sig fast inom de gränser andra har satt, och att aldrig okritiskt acceptera det av människan skapade som oföränderligt.

Rand skulle hålla med Hayek som säger att: "Vi måste på nytt göra byggandet av ett fritt samhälle till ett intellektuellt äventyr, ett dåd som kräver mod." Både Rand och Hayek menar att en helhetssyn på människans villkor inte behöver vara totalitär, och att sökandet efter frihet måste innehålla många olika samverkande delar, eftersom ekonomi inte kan abstraheras ifrån kultur eller historia, och politik inte kan förstås utan social psykologi.

Platon sade en gång att "Botemedlet mot många sjukdomar är okänt för Greklands läkare därför att de inte känner till helheten [...] För delen kan aldrig bli frisk om helheten inte är frisk [...] Detta [...] är det stora felet idag vid behandlingen av den mänskliga kroppen."

Likaså är detta det stora felet vid dagens behandling av den politiska kroppen. Den nya radikalismen jag talar om får inte vara "konkret-bunden". Den får inte begå misstaget att behandla delen som skild från helheten. Detta får stå som varning till de som tror att ett fritt samhälle kan uppnås genom att endast ändra det politiska landskapet, genom att ändra på nivå 3, men inte på nivå 1 och 2.

Några nyliberaler dansade av glädje när Republikanerna fick makten i kongressen. Republikaner som vill "avsluta välfärdssystemet som vi känner det," men utan att fundamentalt ändra systemet som skapar fattigdom. Republikaner som låter välfärdsstaten och "det militär-industriella komplexet" vara, medan de håller hårt på att staten skall tvinga fram sk "traditionella värderingar", även om detta medför ett fortsatt krig mot droger, motstånd till kvinnors rätt att välja abort, förtryck av

alternativa sätt att leva och nya inskränkningar av yttrandefriheten.

De som lägger vikten vid nivå 3 och struntar i nivå 1 och 2 är djupt okunniga om Rands insikt att "intellektuell frihet inte kan existera utan politisk frihet; politisk frihet kan inte existera utan ekonomisk frihet." De nya radikala måste ta till sig ett djupare och mer vittomfattande synsätt. Precis som etatism och kollektivism verkar genom etiska, psykologiska, kulturella, politiska och ekonomiska dimensioner, så måste kampen för frihet och individualism förstås som något som inte bara är politiskt, som inte enbart är verkande på nivå 3, utan tvärtom som något som är beroende av vissa moraliska, psykologiska och kulturella faktorer för att stödja, nära och upprätthålla den.

Trots deras olikheter visar både Rand och Hayek tydligt att det verkligen finns en oskiljbar länk mellan fria sinnen och fria marknader.

Översättning: Charlotte Allesson

sciabrcc@is2.nyu.edu

[Länk till Chris Sciabarras hemsida!](#) (Titta gärna på "Dialectics and Liberty Cyberseminar" -länken.)

Av: Chris M Sciabarra, som är författare till Ayn Rand: The Russian Radical och Marx, Hayek and Utopia samt gästforskare vid Department of Politics, New York University.

E-post: sciabrcc@is2.nyu.edu

Hemsida: <http://pages.nyu.edu/~sciabrcc>

Copyright © 1997-2002 Marknadskraften. All Rights Reserved.

DESIGN AV
MAGIS